

روش‌شناسی مناسب اجرای استراتژیک امنیت ملی

تاریخ دریافت: ۸۹/۴/۷

تاریخ پذیرش: ۸۹/۹/۲۰

دکتر سیدمحمد اعرابی^۱ و دکتر نبی‌اله دهقان^۲

چکیده:

زمینه و هدف: با عنایت به اینکه در حوزه اجرای استراتژیک امنیت ملی، روش‌های متعددی توسط محققان اتخاذ گردیده و تحقیقات انجام‌شده عموماً تابع الگو و چارچوب مشخصی نیستند و با توجه به اینکه این حوزه به دلیل اهمیت زیاد، نیازمند توجه است، تحقیق حاضر با هدف پاسخگویی به دو پرسش اساسی در این زمینه صورت گرفته است: روش تحقیق مناسب تحقیقات اجرای استراتژیک امنیت ملی کدام است؟ فرایند روش‌شناسی تحقیقات اجرای استراتژیک امنیت ملی چیست؟

روش: این تحقیق از نوع تحقیقات موردی بوده بنابراین فرضیه‌های تحقیق با استفاده از این متدولوژی بررسی شدند. برای این منظور تحقیقات انجام‌شده در حوزه اجرای استراتژیک امنیت ملی مطالعه و ملاحظه شد. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، فیش‌برداری بوده است.

یافته‌ها: داده‌های جمع‌آوری‌شده برای این تحقیق، از طریق روش تحلیل مقایسه الگوها که یکی از روش‌های تحلیل در تحقیقات موردی است، تحلیل شدند.

نتایج: نتایج حاصل از تحلیل و ترکیب ادبیات نظری و داده‌های جمع‌آوری‌شده نشان داد که از بین انواع روش‌شناسی‌های تحقیق، روش تحقیق عملی روشی مناسب جهت تحقیقات اجرای استراتژیک امنیت ملی می‌باشد. همچنین فرایند روش‌شناسی تحقیقات اجرای استراتژیک امنیت ملی بدین صورت است: (۱) نگرش خود را درباره مفهوم، ابعاد، منشأ و متغیر امنیت ملی تعیین نمایید؛ (۲) نگرش فلسفی خود را درباره امنیت ملی تعیین نمایید؛ (۳) مسئولیت خود را در مطالعات مدیریت استراتژیک امنیت ملی تعیین نمایید.

کلیدواژه:

مدیریت راهبردی امنیت Security Startegic management، روش‌شناسی Methodology، اجرای استراتژیک Startegic implementation، تحقیق عملی Action research، امنیت ملی National security

□ **استناد:** اعرابی، سیدمحمد؛ دهقان، نبی‌اله (۱۳۸۹، پاییز). روش‌شناسی مناسب اجرای استراتژیک امنیت ملی. *فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی*، ۵ (۳)، ۳۷۱-۳۹۶.

۱. استاد گروه مدیریت بازرگانی دانشگاه علامه طباطبائی و رئیس پژوهشکده مدیریت سما، ۰۲۱۸۸۰۷۰۹۴۶، sm.aarabi@gmail.com

۲. استادیار گروه مدیریت بازرگانی دانشگاه شهید ستاری و پژوهشکده مدیریت سما (نویسنده مسئول)، ۰۹۱۲۲۴۰۵۷۱۷، Nabialah2002@yahoo.com

مقدمه

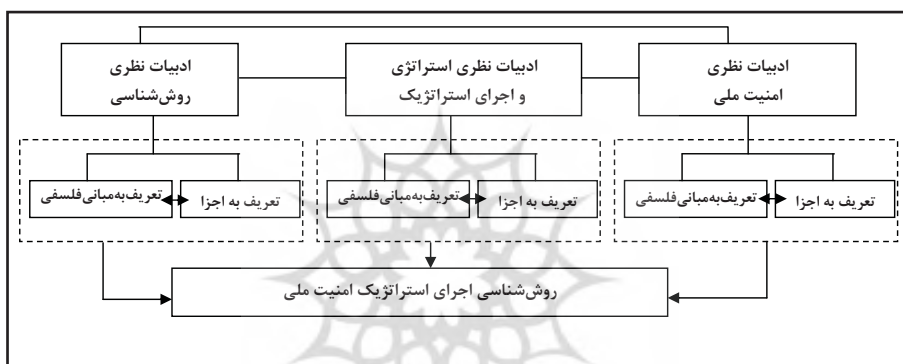
در جهان متمدن امروزی نیل به توسعه ملی و افزایش ظرفیت‌های کشور متناسب با نیازهای جامعه و شرایط زمان در ابعاد علمی، تکنولوژیک، صنعتی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و به‌طور کلی انجام هرگونه سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی برای تأمین نیازهای حال و آتی جامعه و وصول به زندگی بهتر و تعالی همه‌جانبه در صورتی میسر است که امنیت ملی برقرار و بادوام باشد. از این رو بسیاری از کشورهای جهان تحقیقات گسترده‌ای بر روی کمیت و کیفیت امنیت ملی انجام می‌دهند. با اینکه امنیت دامنه وسیعی از مفاهیم و تحقیقات را در بر دارد، واقع امر آن است که حوزه امنیت ملی از حیث روش‌شناختی فقیر و مفهوم امنیت ملی «عقب‌ماندگی» دو چندان را تجربه می‌کند (بوزان، ۱۳۷۸). در واقع در حوزه امنیت ملی، پرسش از روش شناخت و تحلیل امنیت، پرسش حاشیه‌ای و فرعی بوده که حتی در بستر گفتمان غربی پاسخ درخور نیافته است (افتخاری، ۱۳۸۱).

فقر روش‌شناسی مطالعات امنیت ملی به‌ویژه در حوزه مدیریت استراتژیک مشهود است. مواردی نظیر تشخیص فرصت‌ها و تهدیدهای امنیتی و دفاعی به کمک پرسش‌نامه از افراد عامی، یا برنامه تلویزیونی که یک مقوله حساس امنیتی را به نظرسنجی می‌گمارد و یا گردهم‌آوردی از سایر کشورها در اجرای استراتژی‌های مهم امنیتی به اشتباهاتی مرسوم در انتخاب روش و ابزار تحقیق مناسب بدل شده‌اند که خود ناشی از عدم درک روش‌شناسی مناسب در تحقیقات مدیریت استراتژیک امنیت ملی می‌باشد (اعرابی، ۱۳۸۶). از آنجا که اعتبار یک تحقیق، صحت، سقم و کیفیت نتایج آن به انتخاب روش‌شناسی صحیح و متناسب برمی‌گردد، بنابراین تحقیق حاضر با هدف پاسخگویی به این سؤالات صورت گرفته است که اولاً روش تحقیق مناسب در مطالعات اجرای استراتژیک امنیت ملی چیست؟ ثانیاً فرایند روش‌شناسی مطالعات اجرای استراتژیک امنیت ملی کدام است؟

مروری بر ادبیات نظری تحقیق: از آنجا که این تحقیق در نوع خود جدید و بدیع می‌باشد، بنابراین پیشینه تجربی مناسبی در داخل و خارج از کشور در این زمینه پیدا نشد همچنین محققان جهت تعیین روش تحقیق مناسب در تحقیقات اجرای استراتژیک ابتدا چارچوب نظری منسجمی درباره اجزا و ابعاد موضوع مورد تحقیق ارائه کردند و بر این اساس مبانی نظری و اطلاعات لازم را جمع‌آوری نمودند. اجزا و ابعاد اصلی تحقیق حاضر مفاهیم امنیت ملی، استراتژی و اجرای استراتژیک و روش‌شناسی می‌باشد که در دو سطح فلسفی

و نظری (ذهنی) بررسی شدند. علت پرداختن به سطح فلسفی مفاهیم تحقیق این است که سطح نظری اصول موضوعه خود را از سطح فلسفی می‌گیرد یا هر نظری مبتنی بر یک سری پیش‌فرض‌های فلسفی می‌باشد، ضمن آنکه در سطح فلسفی به چراها پرداخته می‌شود. بنابراین جهت پاسخگویی به سؤال‌های تحقیق ضرورت دارد که مفاهیم امنیت ملی، استراتژی و اجرای استراتژیک و روشن‌شناسی در دو سطح فلسفی و نظری بررسی شوند. چارچوب ادبیات نظری تحقیق در نمودار ۱ نشان داده شده است.

نمودار ۱. چارچوب ادبیات نظری روشن‌شناسی اجرای استراتژیک امنیت ملی

۱. **مروری بر ادبیات نظری امنیت ملی:** به‌طور کلی مفاهیم را می‌توان به دو صورت تبیین به جایگاه فلسفی (سطح فلسفی) و تجزیه به اجزا (سطح نظری) تعریف کرد (اعرابی، ۱۳۸۳).

الف - تبیین مفهوم امنیت ملی در تعریف به جایگاه فلسفی: امروزه امنیت دامنه وسیعی از مفاهیم را در بر دارد و ادبیات امنیت در پی پاسخ به سؤال‌هایی نظیر این است که یک جامعه چه زمانی امن و چه زمانی ناامن می‌شود؟ آیا عوامل ناامنی در جوامع مختلف یکسان است یا اینکه تهدیدها به سبب شرایط کلی حاکم بر هر جامعه‌ای رنگ و صبغه خاص خود را دارد؟ مقصود از «ملی» در عبارت امنیت ملی چیست؟ «امنیت» چه چیزی در آن مورد نظر است؟ متغیرهای مؤثر بر امنیت ملی کشورهای جهان سوم کدامند؟ پرسش‌های یادشده و مجموعه مفصلی از دیگر سؤال‌ها را می‌توان مقدمه‌ای بر مباحث مربوط به امنیت ملی کشورها از جمله امنیت ملی ایران دانست. بخشی از انبوه پرسش‌های

موجود درباره امنیت ملی کشور معطوف به رویکردها و ذهنیت‌هایی است که درباره امنیت ملی ایران وجود دارد. از آنجا که ذهنیت‌ها و رویکردهای موجود درباره مباحث امنیتی در تصمیم‌سازی و عملکرد نظام سیاسی در تدوین و اجرای استراتژی امنیت ملی مؤثر است، بنابراین بررسی عمده‌ترین رویکردهای فکری که منشأ فلسفی دارند در این حوزه مفید و سازنده خواهد بود (علی‌نقی، ۱۳۸۰). چرا که محققان و پژوهشگران حوزه امنیت ملی بر اساس رویکردهای فکری خویش به امر پژوهش در این زمینه می‌پردازند.

به‌طور خلاصه می‌توان جایگاه انواع مفاهیم را به لحاظ فلسفی از نظر هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، انسان‌شناسی و روش‌شناسی بر روی پیوستاری مشخص نمود (اعرابی، ۱۳۸۳). به‌طور معمول می‌توان واقع‌گرایی در هستی‌شناسی، اثبات‌گرایی در معرفت‌شناسی، جبرگرایی در انسان‌شناسی و کلی‌یابی در روش‌شناسی را معادل واژه «عینی‌گرایی» ترجمه کرد. از سوی دیگر نسبی‌گرایی در هستی‌شناسی، ضد اثبات‌گرایی یا ساختارگرایی در معرفت‌شناسی، اراده‌گرایی در انسان‌شناسی و اندیشه‌گرایی در روش‌شناسی را می‌توان معادل «ذهنی‌گرایی» ترجمه کرد (بوریل و مورگان، ۱۳۸۳، ص ۱۳).

ادبیات مطروحه در حوزه دفاعی - امنیتی و امنیت ملی در جهان و کشور بسیار غنی بوده، اغلب مؤلفان و محققان نیز از ابعاد فلسفی هستی‌شناسی یعنی عینی‌گرایی (واقع‌گرایی) و ذهنی‌گرایی (ساختارگرایی) به آن می‌پردازند. واقع‌گرایان جهان را «چنان که بود» و «آن چنان که می‌خواستند باشد» نظاره می‌کنند. پیروان این دیدگاه معتقدند که امنیت ملی مفهومی عینی و واقعی دارد و تجزیه‌ناپذیر است. مهم‌ترین اندیشه‌پردازان واقع‌گرا در حوزه امنیت ملی عبارتند از: مورگنتا، آرون، نیبهر،^۱ کنان، هرز^۲ و رایت. از دیدگاه آدلر ذهنی‌گرایان معتقدند که جهان مادی هم به عمل انسان و نحوه تعامل ایشان شکل و صورت می‌دهد و هم به‌صورت جهان مادی از ناحیه عمل انسان و تعاملاتشان شکل می‌گیرد. فرایند شکل‌دهی به جهان مادی از طریق تفاسیر هنجاری و شناختی صورت می‌پذیرد که انسان‌ها به آن باور پیدا می‌کنند (تاکور و نیومن، ۲۰۰۰).^۳

کیلما معتقد است که امروزه امنیت پدیده‌ای انتزاعی است و بیشتر در ذهن مردم وجود دارد. احساس امنیت در بسیاری از موارد بیش از امنیت واقعی اهمیت می‌یابد

1. Neibuhr

2. Herz

3. Thakur & Newman, 2000

(کیلما، ۱۹۹۹).^۱ دیدگاه ذهن‌گرایان در مورد مفهوم امنیت ملی، در مقابل دیدگاه واقع‌گرایان قرار دارد. از دید این گروه امنیت ملی پدیده‌ای ذهنی است و فاقد مفهوم عینی و واقعی می‌باشد که به ارجحیت‌های متفاوتی نیز تجزیه‌پذیر است. ذهن‌گرایان امنیت ملی را با تصمیم‌های اقتدارآمیز تصمیم‌گیرندگان اصلی سیاسی در جهت تعیین نیازها و خواسته‌های کشور مترادف می‌دانند. به عبارت دیگر از دید آنان، تصمیم‌ها و اقدامات سیاسی تصمیم‌گیرندگان اصلی سیاسی معیارهایی هستند که باید منافع ملی و امنیت ملی بپر اساس آنها ارزیابی شوند. ذهن‌گرایان مدعی هستند که نیازها و خواسته‌های هر کشوری با پیروی از روش‌های پژوهشی منظم قابل ارزیابی هستند (تهامی، ۱۳۸۲). در این حوزه نیز اندیشمندانی نظیر تری تریف، کرافت، جیمز، مورگان، گودسن، دیوید، کوهن، واین جونز، فالتزگراف،^۲ آرکز، چیلد، کیگلی، ناردین، آدلر و بارنت نظریه‌پردازی می‌کنند. مقایسه و جمع‌بندی نگرش فلسفی صاحب‌نظران امنیت ملی را می‌توان به صورت جدول ۱ نشان داد.

جدول ۱. مقایسه نگرش‌های فلسفی به امنیت ملی*

بعد «ماهیت فلسفه و روش تحقیق»		پرسش
ذهنی‌گرایی	عینی‌گرایی	
آنچه که در ذهن است و فرد می‌پندارد می‌باشد.	آنچه که واقعیت دارد و حکومت می‌گوید است.	چگونه به مفهوم امنیت ملی می‌نگرید؟
چندبعدی مقولات همگی با هم در ارتباطند و باید ارتباط میان آنها را در دست‌یابی به امنیت ملی دید	تک‌بعدی یک مقوله در مقایسه با سایر مقولات اولویت دارد و باید تک تک به مقولات پرداخت	چگونه به ابعاد امنیت ملی می‌نگرید؟
داخلی یا درونی است	بیرونی یا خارجی است	چگونه به منشأ تهدید / فرصت یا جنگ / صلح یا منافع / معایب در امنیت ملی می‌نگرید؟
وابسته است؛ قابل کنترل	مستقل است؛ غیرقابل کنترل	چگونه به متغیر امنیت ملی می‌نگرید؟

* اقتباس از: بوریل و مورگان، ۱۳۸۳، ص ۱۳؛ کرسول و پلینوکلاک، ۱۳۸۷، ص ۴۲؛ تاکور و نیومن، ۲۰۰۰؛ کیلما، ۱۹۹۹.

1. Kilma, 1999

2. Pfaltzgraff

ب - تبیین مفهوم امنیت ملی در تعریف به اجزا: در متون و کتب مختلف علمی و حرفه‌ای به‌طور معمول هنگام تعریف یک مفهوم، از اجزا آن استفاده می‌کنند. به‌طور مثال برخی از محققان در تعریف امنیت ملی از برخی مقولات آن نظیر امنیت اقتصادی (بلندیان، ۱۳۷۶)، سیاسی و یا نظامی (افتخاری، ۱۳۸۱) استفاده می‌کنند. برخی نیز ادعا دارند که امنیت ملی یعنی در امان بودن و ایمن بودن ملت. بدیهی است ملت زمانی از امنیت برخوردار است که تمامی نیازها و ارزش‌های حیاتی آن از خطر تهدیدات مختلف و همه‌جانبه به‌طور نسبی در امان باشد و ارتقای کمی و کیفی زندگی مردم نیز متناسب با نیاز زمان و روند تحولات جهانی رشدی فزاینده داشته باشد. به‌عبارت دیگر مراد از امنیت ملی، در امان بودن و ایمن بودن نسبی کلیه نیازها و ارزش‌های حیاتی مردم در برابر تهدیدات و نیز ادامه روند رو به تزاید قدرت دولت در بستر زمان برای پاسخگویی به انتظارات فزاینده تمامی افرادی است که ملت را تشکیل داده‌اند. بنابراین امنیت ملی برای هر کشوری به مفهوم وجود شرایطی نسبتاً پایدار است که علاوه بر امکان پاسخگویی به نیازهای حیاتی مردم در هر زمانی کلیه نیازها، ارزش‌ها و منافع حیاتی آن کشور از خطر تهدیدات گوناگون داخلی، خارجی و طبیعی در ابعاد نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی به‌طور نسبی در امان باشد؛ بدیهی است نیازها، ارزش‌ها و منافع حیاتی هر ملت و کشوری دارای مصادیق بارزی هستند و چنانچه عناوین آنها در تشریح مفهوم امنیت به کار برده شوند، تعریف جامع‌تر و روشن‌تری از امنیت ملی به‌دست می‌آید. بر این اساس امنیت ملی به مفهوم وجود شرایطی است که در آن افراد ملت (مردم) از خطر هرگونه تهدیدی در زمینه تمامیت ارضی کشور، استقلال کشور، وحدت کلی، نهادهای حکومتی، ثروت‌های ملی، اقتدار ملی، اعتبار ملی، عقاید، مقدسات، مال، معیشت، حیثیت، ناموس، جسم، جان، حقوق اساسی و به‌طور کلی همه ارزش‌هایی که در گستره چتر منافع امنیت ملی قرار دارند، در چارچوب قوانین کشور به‌طور نسبی در بستر زمان در امان باشند (شاه‌حسینی، ۱۳۷۶).

امنیت ملی دارای ماهیت‌ها، مؤلفه‌ها و یا ابعاد متفاوتی از قبیل: اجتماعی - فرهنگی، سیاسی - عقیدتی، اقتصادی، نظامی، تکنولوژیکی، جغرافیایی - زیست‌محیطی و قضایی - حقوقی است. بنابراین لازمه تحقق امنیت ملی آن است که امنیت در تمامی ابعاد آن به وجود آید و نیل به هر یک از ابعاد امنیت ملی نیز مستلزم تدوین سیاست‌ها، استراتژی‌ها، طرح‌ریزی‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و اجرای دقیق اقدامات گسترده و همه‌جانبه‌ای است که هرگونه

قصورى در اين رابطه صورت گيرد فاجعه‌آمیز خواهد بود (تهامى، ۱۳۸۲). هريك از ابعاد امنيت ملي از اهميت و جايگاه ويژه‌اي برخوردارند. مؤلفه‌هاي مختلف امنيت ملي به نوعي با يكدیگر در تعامل هستند و در نتيجه از يكدیگر متأثر می‌شوند. به عبارت ديگر هريك از ابعاد امنيتی به نوعي سبب تحقق ساير ابعاد می‌گردد. به عنوان مثال وجود امنيت سياسی در يك جامعه بستر را برای نیل به امنيت اقتصادی آماده می‌سازد و امنيت اقتصادی نیز به نوعي زمينه‌ساز امنيت در ابعاد سياسی، نظامی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی است (افتخاری، ۱۳۸۱). بنابراین ابعاد امنيت ملي لازم و ملزوم هم هستند به طوری که می‌توان گفت، امنيت ملي به منزله تأمین ترکیبی از نیازهای حیاتی متفاوت جامعه است که ابعاد تشکیل‌دهنده آن به نوعي با يكدیگر در ارتباط هستند و بروز تهديد عليه هر يك از اين ابعاد نیز به معنی تهديد عليه امنيت ملي تلقی می‌گردد (تهامی، ۱۳۸۲).

جدول ۲. رویکردها و مفاهيم امنيت ملي در تعريف به اجزای مربوطه*

رویکردها به امنيت ملي	اجزا و مقولات امنيت ملي
نگرشی ارزشی - فرهنگی به امنيت ملي	اجتماعی - فرهنگی
نگرش امنيت سخت‌افزار	سیاسی - عقیدتی
نگرش تأکید کمتر بر عوامل داخلی و اقتصادی	اقتصادی
نگرش اولويت امنيت حکومت و نهادهای حکومتی بر امنيت مردم	تکنولوژیکی
نگرش تداوم روندهای گذشته در سياست خارجی و تفسیر فراملی از امنيت	نظامی
نگرش تأکید بر درون‌گرایی دینی	جغرافیایی - زیست‌محیطی
نگرش رد نگرش سخت‌افزاری به امنيت ملي	قضایی - حقوقی
نگرش تأکید بر ابعاد داخلی و اقتصادی امنيت ملي	
نگرش امنيت حکومت / امنيت مردم	

*اقتباس از: بلندیان، ۱۳۷۶؛ افتخاری، ۱۳۸۱؛ شاه حسینی، ۱۳۷۶؛ تهامی، ۱۳۸۲؛ علی‌نقی، ۱۳۸۰؛ حاجیانی، ۱۳۷۸.

رویکردهای نظری متفاوتی درباره امنيت و امنيت ملي وجود دارد. این دیدگاه‌های متنوع ناشی از موضوع‌های گوناگون امنيتی است که در زمينه‌های مختلف اجتماعی، سياسی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی سایه گسترده است (علی‌نقی، ۱۳۸۰). برای مثال برخی از رویکردهای نظری متفاوتی درباره امنيت و امنيت ملي ایران عبارت است از:

نگرشی ارزشی - فرهنگی به امنیت ملی، نگرش امنیت سخت‌افزار، نگرش تأکید کمتر بر عوامل داخلی و اقتصادی، نگرش اولویت امنیت حکومت و نهادهای حکومتی بر امنیت مردم، نگرش تداوم روندهای گذشته در سیاست خارجی و تفسیر فراملی از امنیت، نگرش تأکید بر درون‌گرایی دینی، رد نگرش سخت‌افزاری به امنیت ملی، نگرش تأکید بر ابعاد داخلی و اقتصادی امنیت ملی و نگرش امنیت حکومت/امنیت مردم (حاجیانی، ۱۳۷۸).
به‌طور کلی رویکردها و مفاهیم امنیت ملی در تعریف به اجزای مربوطه در جدول ۲ نشان داده شده است.

۲. مروری بر ادبیات نظری استراتژی و اجرای استراتژیک امنیت ملی:

الف - تبیین مفهوم استراتژی به اجزا: رویکرد به مفهوم استراتژی و مطالعات استراتژیک^۱ در حوزه امنیت ملی را می‌توان در دو عامل خلاصه نمود: اول تأکید گسترده بر عوامل نظامی و دوم تأکید گسترده بر دولت به عنوان موضوع امنیت. در تعریف استراتژی به اجزا به‌طور کلی دو دسته نگرش وجود دارد: (۱) نگرش تجویزی نسبت به استراتژی (۲) نگرش توصیفی نسبت به استراتژی (مینتزبرگ، الستراند و لمپل، ۱۳۸۴، ص ۱۰).^۲

(۱) نگرش تجویزی نسبت به استراتژی: این نگرش معتقد به طراحی رسمی و پیش‌بینی تدابیر تحلیلی برای تحقق هدف‌های بلندمدت می‌باشد. به عبارت دیگر طرفداران این نگرش، شکل‌گیری استراتژی را فرایند مشخص، قابل پیش‌بینی و توأم با تدابیر تحلیلی و علت و معلولی می‌پندارند. عمده تعاریف در این نگرش استراتژی را به عنوان طرح، برنامه و یا نقشه در نظر می‌گیرد (مینتزبرگ و همکاران، ۱۳۸۴). استراتژی در این نگرش، هنر طرح‌ریزی و دانش ترکیب و تلفیق عملیات، کارکردها و کنش‌های مختلف برای نیل به هدف تعبیر شده است تا جایی که همه امکانات انسانی، سیاسی، نظامی و معنوی و نیز وسایل، عناصر و شرایط در جهت نیل به هدف‌های معین تجهیز و فراهم آید. استراتژی امنیت ملی نیز مجموعه‌ای از خطوط راهنما، اصول و مؤلفه‌هایی است که دستگاه‌های سیاسی (سیاست‌گذار) با توجه به شرایط پیش‌رو و تحولات در حال وقوع اتخاذ کرده‌اند تا بتوانند میزان و احساس امنیت را در کلیت نظام اجتماعی ارتقا دهند و زمینه را برای تحقق اهداف، منافع ملی و تأمین مصالح کلی نظام فراهم نمایند. بدیهی است این

1. strategy studies

2. Mintzberg, Ahlstrand and Lampel

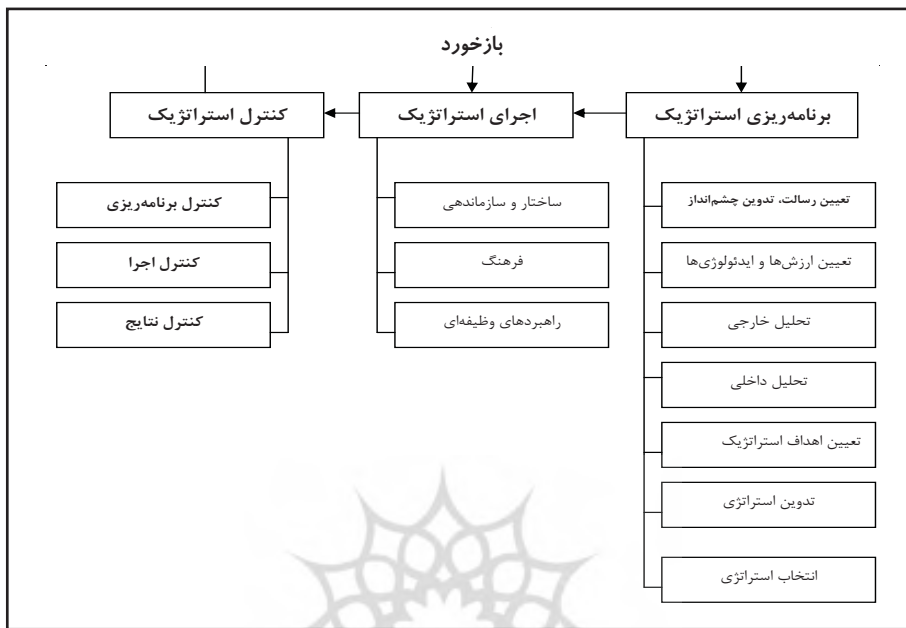
دستگاه‌ها نیز مأموریت‌ها و ساختار خود را متناسب با شرایط پیش‌بینی شده تنظیم و اجرا می‌نمایند. این دور تکمیلی به جهت بالا بردن سطح استراتژی امنیت ملی کشور به دست برخی از سازمان‌های سیاست‌گذار قبل از طراحی و بالا بردن سطح کارایی سازمان‌های سیاست‌گذار و تصمیم‌گیر پس از طراحی را نشان می‌دهد (کلاچیان، ۱۳۸۴).

مدیریت استراتژیک امنیت ملی عبارت است از: اداره روند تصمیم‌گیری استراتژیک امنیت ملی. مدیریت استراتژیک امنیت ملی سه عنصر برنامه‌ریزی استراتژیک، اجرای استراتژیک و کنترل استراتژیک امنیت ملی را دربرمی‌گیرد. برنامه‌ریزی استراتژیک امنیت ملی خود شامل دو بخش اساسی تجزیه و تحلیل و گزینش استراتژی امنیت ملی می‌گردد. اجرا یا پیاده‌سازی استراتژی امنیت ملی از یک سو تابعی از ابزارهای عمومی استراتژیک نظیر ساختار امنیت ملی، فرهنگ ملی و تکنولوژی ملی بوده و از سوی دیگر تابعی از ابزارهای خاص کارکردی ملی که در واقع فعالیت‌های اصلی و پشتیبان امنیت ملی را دربرمی‌گیرد، می‌باشد. کنترل استراتژیک امنیت ملی نیز شامل دو نوع کنترل می‌شود: کنترل بر مبانی و مفروضات برنامه‌ریزی استراتژیک و کنترل اقدامات و تصمیم‌های اجرای استراتژیک. از آنجا که مدیریت استراتژیک متشکل از سه عنصر متفاوت استراتژیک می‌باشد، بنابراین می‌توان نقش‌ها و مسئولیت‌های متفاوتی برای محقق در مدیریت استراتژیک در نظر گرفت (نمودار ۲).

۲) نگرش توصیفی نسبت به استراتژی: در نگرش توصیفی تأکید بر اقدام به موقع و منطبق با شرایط جاری و تقریباً اعمال تدابیر غیررسمی و خلق الساعه است. به عبارت دیگر طرفداران این نگرش معتقد به اعمال تدابیر غیررسمی، اقتضایی و خلق الساعه می‌باشند. از دیدگاه مینتزبرگ استراتژی اثربخش یک پدیده خلاقانه است که انسان‌ها (استراتژیست‌ها) سازنده آن هستند و نه فرایندهای برنامه‌ریزی. در این نگرش، هر استراتژی یک نوآوری است (کوپین، مینتزبرگ و رابرت ام، ۱۳۸۲).

ب- تعریف استراتژی به جایگاه فلسفی: برای تعریف مفهوم استراتژی به جایگاه فلسفی آن، ذکر این نکته لازم است که نگرش استراتژیک متفاوت از نگرش عملیاتی بوده و ملاک تمایز آن نیز میزان ذهنی یا عینی بودن آن است. چرا که در سطح استراتژیک مسائل به صورت ذهنی، مفهومی، نظری (تئوریک) و کیفی بیان می‌شوند ولی در سطح عملیاتی مسائل به صورت عینی، عملیاتی، عملی و کمی عنوان می‌گردند. مسائل ذهنی یک ذهنیت روشن قبل از عمل می‌دهند و یک نتیجه نظری یا مفهومی ارائه می‌کنند که مبنای عملی (عملیاتی شدن) قرار می‌گیرد (اعرابی، ۱۳۸۳).

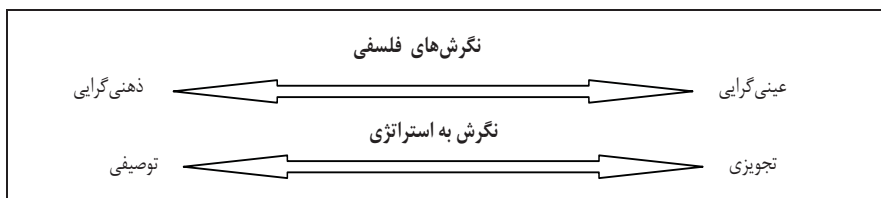
نمودار ۲. ارکان مدیریت استراتژیک و مسئولیت‌های متفاوت محقق*

*اقتباس از: دیوید، ۲۰۰۲، ص ۱۳؛ پیرس و رایبسون، ۱۹۹۴، ص ۲۴

از طرفی بر اساس مدل بوریل و مورگان در سطح فلسفی نیز ملاک داشتن یک رویکرد فلسفی متمایز، پیوستار عینی - ذهنی است. بنابراین می‌توان گفت که پیوستار نگرش تجویزی و نگرش توصیفی در واقع مطابق با پیوستار عینیت - ذهنیت می‌باشد. به عبارت دیگر نگرش تجویزی بیشتر عینی بوده و نگرش توصیفی بیشتر ذهنی می‌باشند (نمودار ۳). تعریف استراتژی به جایگاه فلسفی در جدول ۵ نشان داده شده است.

نمودار ۳. تعریف استراتژی به جایگاه فلسفی*

*اقتباس از: بوریل و مورگان، ۱۳۸۳، ص ۱۳؛ مینتزبرگ، آلستراند و لمپل، ۱۳۸۴

۳. **مروری بر ادبیات نظری روش‌شناسی و روش‌های تحقیق:** روش‌شناسی مبحثی است که به بررسی روش شناخت علمی در علم می‌پردازد. به عبارتی روش‌شناسی، مطالعه منظم و منطقی اصولی است که جست‌وجوی علمی را راهبری می‌کند (خاکی، ۱۳۷۹، ص ۱۴۰). روش راهی است که محقق برای دستیابی به حقیقت که همان پاسخ سؤال‌های تحقیقی اوست، طی کرده و شامل مجموعه طرق، قواعد و ابزارهای لازم برای کشف حقیقت است. پس روش‌شناسی یعنی شناخت روشی که محقق برای رسیدن به هدف تحقیق خود بکار گرفته است. دستیابی به اهداف اصلی تحقیق زمانی که جست‌وجوی شناخت با روش‌شناسی درست صورت پذیرد میسر خواهد بود.

الف - تعریف روش‌های تحقیق به اجزا: با اینکه در خصوص انواع و روش‌های تحقیق در بین صاحب نظران این حوزه اجماع نظر کلی وجود ندارد اما یکی از دسته‌بندی‌های جامع در خصوص انواع روش‌های تحقیق، تقسیم‌بندی رابرت ک. ین^۱ می‌باشد. بر این اساس روش‌های تحقیق عبارت است از: آزمایشی، پیمایشی، تاریخی، موردی و تحقیق عملی (ین، ۱۳۸۱، ص ۷).
 ♦ **تحقیق آزمایشی:** تحقیقات آزمایشی^۲ علمی‌ترین و پیچیده‌ترین روش پژوهشی می‌باشد. هدف این تحقیقات عبارت است از: استنتاج روابط علت و معلولی بین پدیده‌هایی که کنترل شده‌اند، یعنی تعیین شرایطی که در آن پدیده معینی اتفاق می‌افتد. از نقطه نظر عملیاتی آزمایش عبارت است از: مطالعه اثر متغیر مستقل بر متغیر وابسته (دلاور، ۱۳۸۰، ص ۳۱۵-۳۱۶).

♦ **تحقیق پیمایشی:**^۳ پیمایش روشی برای بدست آوردن اطلاعاتی درباره دیدگاه‌ها، باورها، نظرات، رفتارها یا مشخصات گروهی از اعضای یک جامعه آماری از راه انجام تحقیق است (ادواردز، روزنفلد و کیولی، ۱۳۷۹، ص ۱۷).

♦ **تحقیق تاریخی:** تحقیق تاریخی^۴ شامل مطالعه، درک و شرح رویدادهای گذشته است. هدف از مطالعه تاریخی، رسیدن به نتایجی مربوط به علل، تأثیر یا روند رویدادهای گذشته می‌باشد که ممکن است به روشن‌تر کردن رویدادهای کنونی و پیش‌بینی وقایع آینده کمک نماید (خاکی، ۱۳۷۹، ص ۱۰۳).

1. Yin

2. experimental research

3. survey research

4. historical research

◆ **تحقیق موردی:**^۱ تحقیق موردی عبارت است از: مطالعه ویژگی‌ها و پیچیدگی‌های یک مورد. روح تحقیق موردی این است که سعی شود تا یک تصمیم یا مجموعه‌ای از تصمیم‌ها به وضوح آشکار و روشن شود: چرا آن تصمیم‌ها گرفته شده‌اند؟ چگونه به اجرا درآمده‌اند؟ و به چه نتایجی رسیده‌اند؟ (ین، ۱۳۸۱، ص ۱۹).

◆ **تحقیق عملی:** تحقیق عملی^۲ روشی علمی در تعریف، توصیف، تفسیر و تشریح سیستماتیک مشکلات دنیای واقعی است و کمک شایانی به طراحی راه‌حل‌های مناسب و اقدامات مؤثر جهت حل مسائل واقعی می‌کند (استرینگر، ۱۳۸۱، ص ۲۱). تحقیق عملی بیشتر متمایل به رویکرد و نگرش کیفی است و از روشی نظام‌مند، جامعه‌گرا و مشارکتی در دسترسی به اهداف خود بهره می‌گیرد. تمام این ویژگی‌ها مزیت‌های اصلی به‌کارگیری روش تحقیق عملی در مرحله اجرای استراتژیک را رقم می‌زنند. از نظر روش اجرایی، تحقیق عملی از یک الگوی بسیار ساده استفاده می‌کند. این الگو به الگوی «نگاه، فکر، عمل» مشهور است (جدول ۳).

جدول ۳. فرایند تحقیق عملی*

نگاه کنید		
اطلاعات مربوط را جمع‌آوری کنید.	جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات	•
ترسیم کنید. وضعیت موجود را شرح دهید.	تشریح وضعیت موجود	•
فکر کنید		
کشف و تجزیه و تحلیل کنید (چه و چه چیز؟)	کشف و تجزیه و تحلیل (فرضیه‌سازی)	•
تفسیر کنید و شرح دهید (چرا و چگونه؟)	تفسیر (نظریه پردازی)	•
عمل کنید		
• برنامه‌ریزی	گزارش	•
• اجرا		
• ارزیابی		

* منبع: استرینگر، ۱۳۸۱، ص ۳۰

1. case study research

2. action research

جدول ۴. عناصر اصلی در مراحل مختلف فرایند تحقیق عملی*

ابزار اقدام	چارچوب گزارش	ماهیت گزارش	نتیجه مرحله	مراحل فرایند
مصاحبه‌های عمیق - مشاهده مشارکتی و مشارکت مشاهده‌تی - بررسی اسناد - دسته‌بندی اطلاعات - جلسه‌های مشترک داخلی و رسمی	قوم‌نگاری - شش پرسش - توالی رویدادها - نیم‌رخ گروه	تهیه گزارش‌های توصیفی	توصیف جدیدی از وضعیت موجود درونی و محیطی هر یک از مشارکت‌کنندگان. بیان مشکلات ایشان به شکلی روشن	نگاه کنید (شناسایی وضع موجود)
تحلیل منطقی و عقلایی - مصاحبه با نخبگان - بررسی و طبقه‌بندی جداول و نمودارها	شش پرسش - بررسی سازمانی - ترسیم مفاهیم - تجزیه و تحلیل مسائل - آزمون ویلکاکسون و ...	تهیه گزارش‌های تفسیری در سطوح مختلف تجزیه و تحلیل (فرد، گروه و سازمان)	شناسایی مشکلات اساسی و عوامل ایجادی آنها - فرضیه‌سازی و نظریه‌پردازی	فکر کنید (تفسیر و توضیح وضع موجود)
مذاکره با همه گروه‌های ذی‌نفع جهت جلب موافقت و اقدام همه - بررسی گزارش‌های مراحل قبل - تهیه استعاره‌ها - برگزاری دوره‌های آموزشی	برنامه‌ریزی - اجرا - ارزیابی (مسائل ساده و پیچیده)	تدوین چشم‌اندازها - بیانیه‌های مأموریت و برنامه‌های عملیاتی - برنامه‌های اجرایی	حل مشکلات موجود و پیش‌بینی شده به‌صورت تدوین اهداف بلندمدت و برنامه‌های عملیاتی - الگوسازی و پشتیبانی راه‌حل‌ها - ارزیابی اقدامات مراحل قبلی	عمل کنید (حل مسائل ساده و پیچیده)

*منبع: اعرابی، ۱۳۸۳

از دیدگاه ین، انواع روش‌های اصلی تحقیق را می‌توان براساس سه ملاک (الف) نوع پرسش، (ب) کنترل بر رفتار رویداد و (ج) زمان رویداد تقسیم‌بندی و انتخاب نمود. جدول ۵ انواع روش‌های تحقیق و شرایط انتخاب هر کدام را نشان می‌دهد.

جدول ۵. انواع روش‌های تحقیق و شرایط انتخاب هر کدام (تعریف به اجزاء) *

روش	نوع پرسشی که مطرح است	رفتار رویداد نیاز به کنترل دارد	توجه به رویدادهای زمان کنونی
آزمایشی	چگونه، چرا	آری	آری
پیمایشی (زمینه‌یابی)	چه کسی، چه چیزی، کجا، چه تعداد، چه مقدار	نه	آری
تاریخی و اسنادی	چگونه، چرا	نه	نه
تحقیق عملی	چه کسی، چه چیزی، کجا، چه تعداد، چه مقدار	آری	آری
تحقیق موردی	چگونه و چرا	نه	آری

* اقتباس از: ین، ۱۳۸۱، ص ۷؛ ایسترای-اسمیت، ثورپ و لو، ۱۳۸۴، ص ۹۸.

ب - تعریف روش‌های تحقیق به جایگاه فلسفی: انجام هر نوع تحقیقی بدون داشتن آگاهی از مسائل فلسفی نهفته در ورای آن عاقلانه نیست. تصمیم در خصوص مطالعه یک موضوع به شیوه‌ای خاص همیشه نوعی انتخاب فلسفی درباره آنچه که مهم است را می‌طلبد. در صورتی که نتوان از منظر مسائل فلسفی به روش تحقیق نگریست، آن گاه کیفیت تحقیق به‌طور جدی لطمه خواهد خورد و باید گفت که مسائل فلسفی، اساس فکر و ایده طرح تحقیق می‌باشند (ایستربای - اسمیت، تورپ و لو، ۱۳۸۴، ص ۵۰)؛ بنابراین تبیین انواع تحقیق به جایگاه فلسفی آنها ضروری است. بررسی مباحث فلسفی روش‌شناسی نشان می‌دهد که به‌طور کلی دو دیدگاه فلسفی درباره روش‌شناسی وجود دارد: دیدگاه پوزیتیویسم و دیدگاه ساختارگرایی اجتماعی. ایده کلیدی پوزیتیویسم این است که دنیای اجتماعی در بیرون وجود دارد و مشخصات آن را باید با بهره‌گیری از روش‌های عینی سنجید و نه به اتکای روش‌های ذهنی مبتنی بر احساسات و انفعالات یا خودجوشی‌ها. فیلسوف فرانسوی آگوست کمت^۱ اولین فردی بود که این دیدگاه را مطرح نمود، زیرا او معتقد بود که: «از زمان بیکن تمام فکرها و خرده‌های خوب تکرار شده‌اند به نحوی که هیچ دانش واقعی به جز آنچه که بر پایه حقایق مشهود استوار می‌باشد نمی‌تواند وجود داشته باشد.» پارادایم جدیدی که توسط فلاسفه طی نیم قرن اخیر و عمدتاً در پاسخ به واکنش به استفاده از دیدگاه پوزیتیویستی در علوم اجتماعی شکل گرفته است، منبعث از این دیدگاه است که واقعیت عینی و خارجی نیست، بلکه ماهیتی است که توسط جامعه و اجتماع ساخته می‌شود و توسط مردم معنا و مفهوم می‌یابد. سپس ایده ساختارگرایی اجتماعی توسط اندیشمندانی چون برگر و لوکمن^۲ (۱۹۶۶)، واتزلویک^۳ (۱۹۸۴)، و شاتر^۴ (۱۹۹۳) مطرح می‌شود ایده‌ای که بر روش‌های درک دنیا توسط مردم به ویژه از طریق تبادل تجربیات خود با دیگران از راه وسیله‌ای به نام زبان تأکید می‌کند. ساختارگرایی مجموعه‌ای از روش‌ها و نگرش‌هایی است که هابرماس^۵ (۱۹۷۰) از آنها با عنوان روش‌های تفسیری نام می‌برد. جوهره ساختارگرایی اجتماعی به این صورت است که واقعیت توسط مردم نه توسط عوامل بیرونی و عینی تعیین

1. Auguste Comte

2. Berger & Luckman

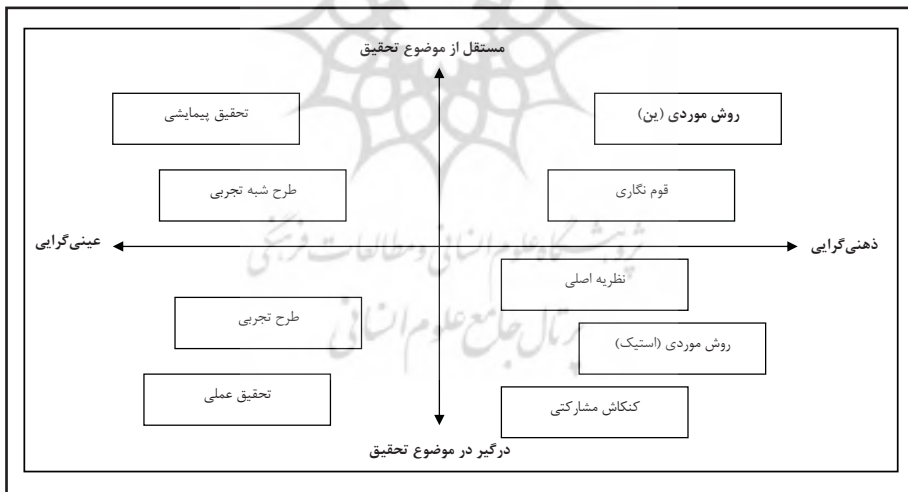
3. Warzlawick

4. Shotter

5. Habermas

می‌شود؛ بنابراین وظیفه یک اندیشمند اجتماعی نباید جمع‌آوری اطلاعات، ارقام، ارزیابی و اندازه‌گیری تعداد دفعات بروز الگوهای خاص باشد، بلکه او باید به معانی و سازه‌های مختلفی که مردم روی تجربیات خود می‌گذارند توجه کند. باید به آنچه که مردم، انفرادی و گروهی فکر و احساس می‌کنند تمرکز نماید و باید به روش‌های برقراری ارتباط میان مردم، چه شفاهی و چه غیرشفاهی توجه کند. باید سعی کند تا بفهمد و توضیح دهد که چرا مردم تجربیاتی مختلف دارند، نه اینکه به دنبال علل بیرونی و قوانینی بنیادی برای توضیح دلایل رفتار آنها باشد. اقدامات انسانی از این حس منبعث می‌شوند که مردم در ظروف مکانی و زمانی مختلفی قرار دارند، یعنی در شرایط مختلف اقداماتی را انجام می‌دهند، بنابراین اقدامات انسانی پاسخی مستقیم به محرک‌های بیرونی نیست. انواع روش‌های تحقیق بر اساس جایگاه فلسفی و میزان استقلال و درگیری محقق در نمودار ۴ نشان داده شده است.

نمودار ۴. انواع روش‌های تحقیق بر اساس جایگاه فلسفی (تعریف به جایگاه فلسفی) *

*اقتباس از: ایستربای-اسمیت، ثورپ و لو، ۱۳۸۴، ص ۹۸

اگر سطح فلسفی روش‌های تحقیق را با سطح نظری آن ترکیب نموده و به عبارتی تحلیلی بر اساس مدل ایستربای - اسمیت، ثورپ و لو (یک مدل فلسفی) بر روی مدل رابرت ک. ین و انواع روش‌های تحقیق انجام شود، در هر نگرش فلسفی، نوع سؤال‌هایی

که پیش روی محقق قرار دارد و میزان کنترل محقق بر رویداد و زمان رویدادها و به تبع آن نوع استراتژی تحقیق متفاوت خواهد بود (جدول ۶).

جدول ۶. ترکیب سطح فلسفی و سطح نظری انواع روش‌های تحقیق*

جایگاه فلسفی	روش تحقیق	نوع پرسشی که مطرح است	رفتار رویداد نیاز به کنترل دارد	توجه به رویدادهای زمان کنونی
واقع‌گرایی	آزمایشی	چگونه، چرا	آری	آری
	پیمایشی (زمینه‌یابی)	چه کسی، چه چیزی، کجا، چه تعداد، چه مقدار	نه	آری
	تاریخی و اسنادی	چگونه، چرا	نه	نه
ذهنی‌گرا	تحقیق عملی	چه کسی، چه چیزی، کجا، چه تعداد، چه مقدار	آری	آری
	تحقیق موردی	چگونه و چرا	نه	آری

* اقتباس از: ین، ۱۳۸۱، ص ۷؛ ایستربای - اسمیت، ثورپ و لو، ۱۳۸۴، ص ۹۸؛ کرسول و پلینوکلارک، ۱۳۸، ص ۴۲.

روش‌شناسی در مدیریت استراتژیک: جهت تبیین روش‌شناسی مناسب مدیریت استراتژیک کافی است که تحلیلی بر اساس مدل روش‌شناسی رابرت ک. ین بر روی مسئولیت‌های محقق در مطالعات مدیریت استراتژیک انجام شود، در هر یک از این مسئولیت‌ها، نوع سؤال‌هایی که پیش روی محقق قرار دارد و میزان کنترل محقق بر رویداد و زمان رویداد متفاوت خواهد بود (جدول ۷).

جدول ۷. روش‌های تحقیق مناسب در مطالعات مدیریت استراتژیک*

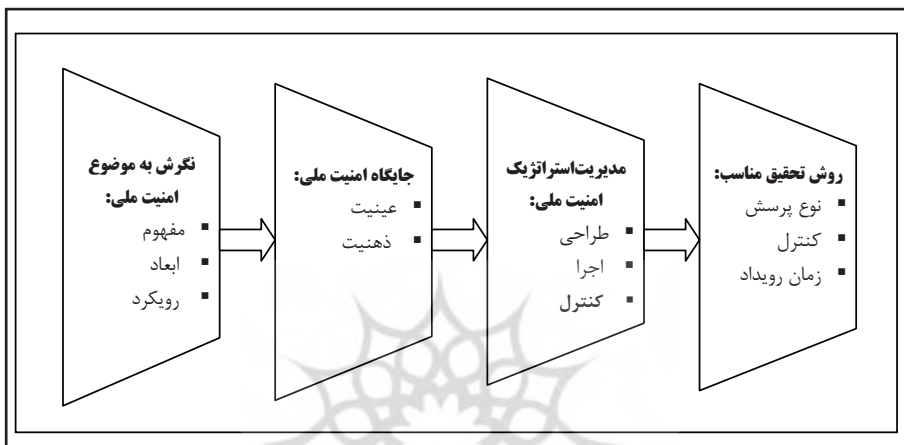
مسئولیت در مطالعات مدیریت استراتژیک	نوع پرسشی که مطرح است	رفتار رویداد نیاز به کنترل دارد	توجه به رویدادهای زمان کنونی	نوع روش تحقیق پیشنهادی
طراحی	چگونه و چرا	نه	آری	تحقیق موردی
اجرا	چه کسی، چه چیزی، کجا، چه تعداد، چه مقدار	آری	آری	تحقیق عملی
کنترل	چگونه و چرا	نه	آری/نه	قوم‌نگاری

* اقتباس از: دیوید، ۲۰۰۱، ص ۱۳؛ پیرس و رایبسنسون، ۱۹۹۴، ص ۲۴؛ ین، ۱۳۸۱، ص ۷.

الگوی روش‌شناسی تحقیق در مدیریت استراتژیک امنیت ملی: در مجموع از بررسی ادبیات نظری تحقیق، چارچوب مفهومی و مدل فرایندی روش‌شناسی مطالعات مدیریت

استراتژیک امنیت ملی بدست می‌آید (نمودار ۵). ادعای محوری این تحقیق آن است که به کمک این چارچوب و فرایند می‌توان روش تحقیق مناسب در «مطالعات مدیریت استراتژیک امنیت ملی» را شناسایی و معرفی کرد.

نمودار ۵. فرایند روشن‌شناسی مطالعات مدیریت استراتژیک امنیت ملی

فرایند ذکرشده در نمودار ۵، گویای آن است که ابتدا باید با پاسخ به مفاهیم، ابعاد و رویکردهای امنیت ملی نگرش خود را تبیین کند تا جایگاه فلسفی موضوع مشخص شود. در مرحله بعدی او باید مسئولیت خویش را در طرح مدیریت استراتژیک امنیت ملی تعیین نماید. به عبارت دیگر محقق باید مشخص کند که تحقیق مورد نظر مربوط به کدام رکن مدیریت استراتژیک می‌باشد. پس از آن با پاسخ به سه سؤال اصلی مربوط به پرسش تحقیق، میزان کنترل بر فرایند تحقیق و زمان رویداد، روش تحقیق مناسب را انتخاب نماید. برای استفاده از این چارچوب نیازمند آزمون آن یا حداقل آوردن گواه و شهادی بر آن لازم است.

فرضیه‌های تحقیق: بر اساس نتایج بررسی و مطالعه ادبیات و مبانی نظری تحقیق (نتایج جدول ۷) به نظر می‌رسد در تحقیقات اجرای استراتژیک که محقق با سؤال چگونگی و چرایی اجرای استراتژی در زمان حال روبرو بوده و عمدتاً کنترلی بر رویداد و پدیده مورد بررسی ندارد، روش تحقیق عملی مناسب باشد؛ از طرفی بر اساس نتایج جدول ۶ روش تحقیق موردی با پیش فرض‌های فلسفی ذهنی‌گرایی سازگاری دارد.

در این راستا دو فرضیه مهم و بدیل مطرح می‌شود که باید مورد آزمون یا شهود قرار گیرد:

فرضیه مهم: روش تحقیق عملی در اجرای استراتژیک زمانی که جایگاهی ذهنی دارد کاربرد دارد؛

فرضیه بدیل: روش تحقیق عملی در اجرای استراتژیک زمانی که جایگاهی عینی دارد کاربرد دارد.

روش

فرایند روش‌شناسی تحقیق حاضر در جدول ۸ نشان داده شده است. به این صورت که در هر مورد ابتدا نوع روش تحقیق مورد استفاده و مسئولیت محقق (طراحی، اجرا، کنترل) تبیین می‌شود. سپس مشخص می‌گردد که نگرش محقق به امنیت ملی عینی است یا ذهنی و آیا مورد یکی از فرضیات را اثبات کرده یا یکی از بدیل‌ها را رد نموده است.

جدول ۸. فرایند روش‌شناسی پژوهش در مطالعات اجرای استراتژیک امنیت ملی

مورد مطالعه	دارای روش تحقیق	که در آن محقق مسئولیت،	با نگرشی؛	و شاهد است بر
تحقیقات انجام شده در حوزه اجرای استراتژیک امنیت ملی	آزمایشی	اجرا (ساختار، فرهنگ، راهبردهای وظیفه‌ای)	عینی:	پذیرش فرضیه
	پیمایشی		(مفهومی واقعی، تک‌بعدی، بیرونی و مستقل و غیرقابل کنترل)	یا
	تطبیقی		ذهنی:	رد بدیل
	تاریخی - اسنادی		(مفهومی ذهنی، چندبعدی، درونی، وابسته و قابل کنترل)	
	موردی			
	اقدام‌پژوهی			
	قوم‌نگاری			

روش و نوع تحقیق: به‌طور کلی می‌توان انواع روش‌های تحقیق در علوم رفتاری را با توجه به سه ملاک: الف) هدف تحقیق، ب) دستاورد (نتیجه) تحقیق و ج) نوع داده‌ها تقسیم کرد (اعرابی، ۱۳۸۳). این تحقیق بر مبنای دستاورد یا نتیجه تحقیق یک تحقیق توسعه‌ای است. چون به دنبال ارائه الگو و توسعه دانش روش‌شناسی در حوزه مطالعات استراتژیک امنیت ملی می‌باشد. همچنین این تحقیق بر مبنای هدف از نوع تحقیقات اکتشافی

است به این دلیل که هنوز مشخص نیست کدام یا کدامین روش‌های تحقیق در مقوله اجرای استراتژیک امنیت ملی استفاده می‌شوند. به علاوه این تحقیق از داده‌های کیفی برای آزمون فرضیه‌ها استفاده می‌کند، پس این تحقیق یک تحقیق کیفی نیز می‌باشد. در این تحقیق از روش موردی جهت طرح، بررسی و آزمون فرضیه‌های تحقیق استفاده می‌شود.

ابزارهای جمع‌آوری داده‌ها: استفاده از ابزارها و منابع چندگانه در تحقیق موردی آن را قدرتمند می‌سازد (ین، ۱۳۸۱، ص ۱۴۲). بنابراین در این تحقیق شواهد با استفاده از ابزارهای ذیل داده‌های لازم جمع‌آوری شدند:

- اسناد (متن یا نص صریح واقع در خود منبع علمی مورد استفاده)؛
- مشاهده مستقیم یا برداشت کارشناسی داخلی (توسط حداقل دو تن از اعضای تیم تحقیق که همگی از متخصصان و مشاوران روش تحقیق هستند)؛
- مشاهده مشارکتی یا برداشت کارشناسی خارجی (از نظرات منتشرشده سایر متخصصان در مورد روش مورد استفاده در یک پژوهش).

روایی و پایایی تحقیق: از آنجا که تحقیق حاضر کیفی نیز می‌باشد پس روش‌های تعیین روایی و پایایی آن با آنچه که مرسوم بوده و عمدتاً در تحقیقات کمی استفاده می‌شود متفاوت است. از این رو رابرت ک. ین صاحب نظر تحقیق موردی، معتقد است که جهت ارزیابی کیفیت طرح تحقیق موردی و افزایش روایی و پایایی آن چهار روش وجود دارد: قابل اعتماد بودن از نظر ساختاری؛ قابل اعتماد بودن طرح از نظر عوامل داخلی؛ قابل اعتماد بودن طرح از نظر عوامل خارجی و قابل اعتبار بودن طرح (ین، ۱۳۸۱، ص ۵۰). در ادامه به دو روش افزایش روایی و پایایی این تحقیق اشاره می‌شود:

- برای قابل اعتماد بودن این تحقیق به لحاظ ساختاری، اسناد و مدارک از چند منبع جمع‌آوری شده و زنجیره‌ای از آنها به وجود آمد؛
- برای قابلیت اعتبار طرح تحقیق از دستور کار تحقیق موردی استفاده گردید و در طول تحقیق سعی بر آن بود که یک پایگاه داده تشکیل گردد. در این زمینه از نظر کارشناسان و مشاور تحقیق استفاده شد.

یافته‌ها

چنانچه ذکر شد این تحقیق پژوهشی کیفی از نوع موردی است، بنابراین از فرایند تحقیق موردی نیز در تحلیل داده‌های تحقیق استفاده گردید. به‌طور کلی در تحقیقات موردی دو استراتژی کلی برای تحلیل داده‌ها وجود دارد: (۱) تکیه بر موضوع‌های نظری یا تئوریک و آن زمانی استفاده می‌شود که در حوزه مورد بررسی، تئوری یا تئوری‌های پایه و قوی وجود داشته باشد. در این حالت از روش‌هایی مثل مقایسه الگوها و مقایسه با وضعیت استاندارد استفاده می‌شود (۲) ارائه یک قضیه توصیفی و آن زمانی استفاده می‌شود که یک موضوع نظری یا تئوریکی وجود ندارد (ین، ۱۳۸۱، ص ۱۶۲-۱۶۳).

در این تحقیق از روش مقایسه الگوها به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شد. به این ترتیب که ابتدا روش‌های تحقیق مورد استفاده در مطالعات اجرای استراتژیک امنیت ملی استخراج شد سپس مقایسه‌ای از آنها انجام گردید. همچنین در این تحقیق جهت تأیید فرضیه مهم و رد فرضیه بدیل از استراتژی تکیه بر موضوع‌های نظری و با شیوه مقایسه با الگوهای نظری (مدل مبانی فلسفی بارل و مورگان، مدل روش‌شناسی ین و مدل‌های مدیریت استراتژیک دیوید و پیرس و رابینسون) داده‌ها تحلیل شدند (جدول ۹).

در این تحقیق از دو تئوری پایه استفاده گردید که در ادبیات نظری به آن پرداخته شد: ۱. نگرش‌های فلسفی راهبردهای تحقیق، به دو قطب ذهنیت‌گرا (ساختارگرا) و عینیت‌گرا (اثبات‌گرا یا پوزیتیویسم) قابل تقسیم است (بوریل و مورگان، ۱۳۸۳، ص ۱۳)؛

۲. نگاه به مقولات راهبردی در مقایسه با مقولات عملیاتی، ذهنی‌تر است. چرا که در سطح راهبردی مسائل به‌صورت ذهنی، مفهومی، نظری (تئوریک) و کیفی بیان می‌شوند ولی در سطح عملیاتی مسائل به‌صورت عینی، عملیاتی، عملی و کمی عنوان می‌گردد. مسائل ذهنی یک ذهنیت روشن قبل از عمل می‌دهند و یک نتیجه نظری یا مفهومی ارائه می‌کنند که مبنای عملی (عملیاتی شدن) قرار می‌گیرد (اعرابی، ۱۳۸۳).

جدول ۹. نتایج روشن‌شناسی مطالعات تحقیقات اجرای استراتژیک امنیت ملی

مورد مطالعه	منبع	دارای روش تحقیق:	که در آن محقق مسئولیت:	با نگرشی ... درباره امنیت ملی:	و شاهد است بر:
ارائه مدل اقتضایی برای اصلاح نظام اداری کشور	صائبی و پسران ۱۳۸۵	عملی	اجرا (سازماندهی، تخصیص منابع، عملیات)	ذهنی (وابسته، چندبعدی)	پذیرش فرضیه
عملیات یگان هوابرد	ملکی، ۱۳۸۵	عملی	اجرا (سازماندهی، تخصیص منابع، عملیات)	ذهنی (وابسته، چندبعدی)	پذیرش فرضیه
گردش گری و بزه کاری	موسی زاده عباسی، ۱۳۸۱	تطبیقی	اجرا (سازماندهی، تخصیص منابع، عملیات)	عینی (مستقل، تک‌بعدی)	رد بدیل
بررسی روش‌های نهادینه سازی پتانسیل‌های ضد بحران سیاسی در کشور	ذوالقدر، ۱۳۸۳	عملی	اجرا (ثبات بخشیدن به ساختارها و رفتارها)	ذهنی (وابسته، چندبعدی)	پذیرش فرضیه
نقش اطلاعات در نیروهای مسلح و تأثیر آن بر بنیه دفاعی کشور	رزمخواه، ۱۳۸۳	تطبیقی	اجرا (عملیات)	عینی (مستقل، تک‌بعدی)	رد بدیل
فرهنگ و توسعه سیاسی	معمارزاده، ۱۳۷۸	عملی	اجرا (موضوع‌های استراتژیک)	ذهنی (وابسته، چندبعدی)	پذیرش فرضیه
مسئله قومی در ایران معاصر	صفقی، ۱۳۸۰	عملی	اجرا (موضوع‌های استراتژیک)	ذهنی (وابسته، چندبعدی)	پذیرش فرضیه
ایجاد هم‌افزایی فرهنگی	نانسی و آدلر، ۱۳۷۹	عملی	اجرا (موضوع‌های استراتژیک)	ذهنی (وابسته، چندبعدی)	پذیرش فرضیه
تحول در نظام اداری از طریق ایجاد دولت الکترونیک	معمارزاده، ۱۳۸۲	پیمایشی	اجرا (عملیات)	عینی (مستقل، تک‌بعدی)	رد بدیل
رهبری استراتژیک	دانتی و آندرسون، ۱۳۷۷	عملی	اجرا (موضوع‌های استراتژیک)	ذهنی (وابسته، چندبعدی)	پذیرش فرضیه
رویکردی جامعه شناختی به نقش و منزلت اجتماعی سازمان‌ها و کارکنان نظامی در تقویت اقتدار ملی	میرسپاسی، ۱۳۸۰	تطبیقی	اجرا (موضوع‌های استراتژیک)	عینی (مستقل، تک‌بعدی)	رد بدیل
فناوری، مدارهای توسعه و چالش‌های ایران	روحانی، ۱۳۸۰	عملی	اجرا (موضوع‌های استراتژیک)	ذهنی (وابسته، چندبعدی)	پذیرش فرضیه

بحث و نتیجه‌گیری

در کتاب‌ها و تحقیقات موجود تا به حال مطالعات استراتژیک امنیت ملی از حیث روشن‌شناسی و تحقیقات تجزیه و تحلیل نشده و یک دسته‌بندی جامع و سیستماتیک

از روش‌های تحقیق مورد استفاده در آن به عمل نیامده است. در این تحقیق با ترکیب و تحلیل مبانی فلسفی و نظری امنیت ملی، استراتژی و روش‌شناسی تحقیق، فرایند روش‌شناسی تحقیق مناسب در مطالعات مدیریت استراتژیک امنیت ملی ارائه گردید. به‌طور کلی این مدل (نمودار ۵) بیان می‌کند که اگر محقق قصد استفاده از روش تحقیق خاصی را در حوزه‌های مدیریت استراتژیک امنیت ملی دارد باید با استفاده از ابزارهای معرفی شده در این تحقیق ابتدا نگرش خویش را درباره موضوع روشن نموده سپس مشخص کند از کدام جایگاه به مبحث امنیت ملی می‌پردازد و مسئولیت او در مدیریت استراتژیک امنیت ملی چیست، و نهایتاً پس از مشخص شدن مسئولیت محقق در تحقیق، نوبت انتخاب روش تحقیق مناسب فرا می‌رسد. همچنین تحلیل کیفی داده‌های تحقیق نشان می‌دهد که روش تحقیق عملی روشی مناسب در مطالعات اجرای استراتژیک امنیت ملی می‌باشد.

بنابراین با توجه به نتایج این تحقیق در حوزه «روش‌شناسی تحقیق در مطالعات اجرای استراتژیک» به پژوهشگران، مشاوران و آموزگاران حوزه امنیت ملی در کشور پیشنهاد می‌شود موارد ذیل را رعایت فرمایند:

۱. نگرش خویش را درباره مفهوم، ابعاد و رویکرد موضوع امنیت ملی در حیطه کاری خویش مشخص سازند. به عبارت دیگر مشخص کنند که به مفهوم، ابعاد، منشأ و متغیر امنیت ملی چگونه می‌نگرند. آیا اعتقاد دارند که مفهوم امنیت ملی یک واقعیت عینی است که حکومت می‌گوید یا ساخته و پرداخته ذهن افراد و تصمیم‌گیرندگان امنیت ملی است؟ آیا امنیت ملی یک مفهوم تک‌بعدی است یا چندبعدی؟ آیا منشأ امنیت ملی (فرصت‌ها و تهدیدها) داخلی یا خارجی است؟ آیا متغیر امنیت ملی مستقل و غیرقابل کنترل است یا وابسته و قابل کنترل می‌باشد؟

۲. نگرش فلسفی خود را مشخص نمایند؛

۳. مسئولیت خود را در مطالعات مدیریت استراتژیک امنیت ملی مشخص نمایند. در صورتی که مسئولیت اجرا بر عهده آنهاست یعنی قصد مطالعه و بررسی عواملی نظیر ساختار و تشکیلات، فرهنگ، تکنولوژی، استراتژی‌های کارکردی و ... را در حوزه امنیت ملی دارند، پیشنهاد می‌شود از روش تحقیق عملی استفاده کنند. در روش تحقیق عملی با رعایت دو اصل جامعه‌گرایی و مشارکت، مشکلات اساسی بر سر اجرای استراتژی بر طرف شده و به این ترتیب استراتژی‌های نوظهور تا حد امکان

به استراتژی‌های از پیش تدبیر شده نزدیک می‌شود. همانند انواع و شیوه‌های دیگر تحقیق، نقطه آغاز تحقیق عملی تعریف صورت مسئله یا استراتژی‌ای است که باید اجرا شود. در اجرای استراتژی‌ای به شیوه تحقیق عملی لازم است که ذی‌نفعان و تصمیم‌گیرندگان اصلی از لحاظ عملی و نظری کاملاً آگاهانه، مصمم و متعهد به انجام باشند. در واقع نیاز و ضرورت اجتناب‌ناپذیر استراتژی برای تصمیم‌گیرندگان اصلی باید کاملاً مسجل و مسلم شده باشد. در ضمن فرد یا گروه مسئول اجرای استراتژی (تسهیل‌کنندگان) نیز باید مطمئن باشند که انجام ضرورت دارد، ایشان صلاحیت و توانایی لازمه را دارند و سرانجام اینکه انرژی، شور و اشتیاق و امکانات لازم برای انجام تحقیق فراهم است. بنا به موارد مطرح شده، توصیه می‌شود دروس مربوط به اجرای استراتژیک در حوزه امنیت ملی همراه با فرایند روش تحقیق عملی به دانشجویان ارائه شود.

نوآوری‌های تحقیق: با آنکه تحقیقات بسیاری در حوزه مدیریت استراتژیک امنیت ملی صورت گرفته است اما هنوز یک روشن‌شناسی مشخص و قابل استفاده در این حوزه وجود ندارد. ضمن آنکه در کتاب‌ها و تحقیقات مدیریت استراتژیک در سایر حوزه‌ها نیز تا به حال مفهوم مدیریت استراتژیک از حیث روشن‌شناسی و تحقیقات تجزیه و تحلیل نشده و یک دسته‌بندی جامع و سیستماتیک از روش‌های تحقیق مورد استفاده در آن به عمل نیامده است. در خارج نیز تنها دو کتاب در این زمینه شناسایی گردید؛ البته روشن‌شناسی خاصی را معرفی و یا تجویز نمی‌نماید. در این تحقیق با ترکیب ادبیات نظری مفاهیم امنیت ملی، استراتژی و روشن‌شناسی، روشن‌شناسی مطالعات استراتژیک امنیت ملی ارائه گردید (جدول ۷ و نمودار ۵)؛

یکی از مشکلات طرح‌های تحقیقاتی که اثر سویی بر کیفیت تحقیق می‌گذارد، عدم توجه به پیش فرض‌های فلسفی و نادیده گرفتن جایگاه فلسفی طرح‌های تحقیقاتی است. درک مسائل فلسفی برای انجام تحقیق به سه دلیل بسیار سودمند است: اول به دلیل اینکه این کار می‌تواند به تبیین طرح‌های تحقیق کمک کند. این امر نه تنها در برگزیده فرایند بررسی نوع مدارک، شواهد لازم، نحوه جمع‌آوری و تفسیر آن ادله است، بلکه نشان می‌دهد که چگونه این امر پاسخ‌های مناسبی برای پرسش‌های اساسی در دست بررسی تحقیق فراهم می‌آورد. دوم اینکه یک شناخت و دانش فلسفی می‌تواند به فرد محقق در تمییز طرح‌های عملی و مناسب از طرح‌های غیرعملی و نامناسب کمک نماید. این درک و

آگاهی فلسفی باید به فرد محقق کمک کند تا راه را گم نکند و محدودیت‌های روش‌های ویژه و خاص را نشان دهد. سوم اینکه دانش و آگاهی فلسفی می‌تواند به فرد محقق در شناسایی و حتی خلق طرح‌های تحقیق خارج از تجربه‌اش کمک نماید (ایستربای-اسمیت، ثورپ و لو، ۱۳۸۴، ص ۵۰). این تحقیق نه تنها در تعیین روش‌شناسی مطالعات مدیریت استراتژیک امنیت ملی به پیش‌فرض‌ها و نگرش‌های فلسفی توجه نموده بلکه به هماهنگی چنین پیش‌فرض‌هایی با مبانی علمی و نظری مفاهیم امنیت ملی، استراتژی و روش‌شناسی نیز اهتمام ورزیده است؛

در جمهوری اسلامی ایران در خصوص موضوع روش‌شناسی مطالعات اجرای استراتژیک امنیت ملی کاری انجام نشده و موضوع مذکور بکر و بی‌سابقه است. محققان امیدوارند که انجام این تحقیق در خصوص موضوع ارائه شده گامی کوچک در جنبش نرم‌افزاری و تولید علم در کشور بوده باشد؛

یکی از مشکلات تحقیقات موجود استفاده از روش تحقیق نامناسب و یا در برخی موارد استفاده ناقص از یک روش تحقیق مناسب می‌باشد که در هر دو صورت بر کیفیت تحقیق اثر می‌گذارد. برای مثال بسیاری از تحقیقاتی که به صورت موردی انجام می‌شوند در آن اصول روش تحقیق یک مطالعه موردی رعایت نمی‌گردد. این تحقیق از اصول روش تحقیق موردی از دیدگاه رابرت ک. ین صاحب نظر روش تحقیق موردی، جهت تعیین و ارائه روش‌شناسی مناسب مطالعات اجرای استراتژیک امنیت ملی استفاده نموده است؛ بنابراین از این حیث نیز کاری بدیع و تازه به شمار می‌رود.

منابع

منابع فارسی:

- ادواردز، جک ئی؛ روزنفلد، پال؛ کیولی، استفنی بوت (۱۳۷۹). *تحقیق پیمایشی: راهنمای عمل*. (سیدمحمد اعرابی و داود ایزدی، مترجمان). تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی (نشر اصلی اثر ۱۹۹۶).
- استرینگر، ارنست تی. (۱۳۸۱). *تحقیق عملی راهنمای مجریان تغییر و تحول* (سیدمحمد اعرابی و داود ایزدی، مترجمان). تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی (نشر اصلی اثر ۱۹۹۶).
- ایستربای-اسمیت، مارک؛ ثورپ، ریچارد؛ لو، اندی (۱۳۸۴). *درآمدی بر تحقیق مدیریت* (سیدمحمد اعرابی و داود ایزدی، مترجمان). تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی (نشر اصلی اثر ۱۹۹۱).
- اعرابی، سیدمحمد (۱۳۸۳). *مبانی فلسفی روش تحقیق (جزوه دوره دکتری)*. تهران: دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبایی.

افتخاری، اصغر (۱۳۸۱). *مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی*. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
بوریل، گیبسون؛ مورگان، گارت (۱۳۸۳). *نظریه‌های کلان جامعه شناختی و تجزیه و تحلیل سازمان* (محمدتقی نوروزی، مترجم). تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)؛ موسسه آموزش و پژوهش امام خمینی (ره) (نشر اصلی اثر ۲۰۰۳).

بوزان، باری (۱۳۷۸). *مردم، دولت‌ها و هراس* (پژوهشکده مطالعات راهبردی، مترجم). تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی (نشر اصلی اثر ۱۹۹۳).

بلندیان، غلامحسین (۱۳۷۶). *امنیت، زیربنای توسعه متوازن*. *نشریه امنیت*.
تهامی، مجتبی. (۱۳۸۲). *امنیت ملی، دکترین سیاست‌های دفاعی و امنیتی*. تهران: سازمان عقیدتی سیاسی ارتش جمهوری اسلامی ایران، معاونت فرهنگی، مدیریت انتشارات.
حاجیانی، ابراهیم (۱۳۷۸). *رویکردهای عمده نسبت به امنیت جمهوری اسلامی ایران*. تهران: پژوهشکده مطالعات استراتژیک.

خاکی، غلامرضا (۱۳۷۹). *روشن‌تحقیق در مدیریت*. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، مرکز انتشارات علمی.
دانتی، پائول؛ آندرسون، مورین (۱۳۷۷، بهار و تابستان). رهبری استراتژیک (محمدرضا ربیعی‌مندجین، مترجم). *فصلنامه کنترولر*. شماره ۵ و ۶، ۳۲-۵۷. بازیابی از <http://www.noormags.com/view/Magazine/ViewPages.aspx?ArticleId=347423>

دلاور، علی (۱۳۸۰). *مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی* (ویرایش دوم). تهران: رشد.
ذوالقدر، محمدباقر (۱۳۸۳). بررسی روش‌های نهادینه‌سازی پتانسیل‌های ضدبحران سیاسی در کشور. *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، سال ششم. شماره نوزدهم.

رزمخواه، محمدرضا (۱۳۸۳). نقش اطلاعات در نیروهای مسلح و تأثیر آن بر بنیه دفاعی کشور. *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، سال ششم. شماره نوزدهم.

روحانی، حسن (۱۳۸۰، بهار). فناوری؛ مدارهای توسعه و چالش‌های ایران. *راهبرد*، شماره ۱۹، ۷-۳۸. بازیابی از: <http://www.csr.ir/center.aspx?lng=fa&abtId=08¢Id=41&semId=217>

شاه حسینی، محمد حسن (۱۳۷۶). *امنیت در فلسفه سیاسی اسلام*. تهران: وزارت کشور
صائبی، مجید؛ پسران‌قادر، مجید (۱۳۸۵). ارائه مدل اقتضایی برای اصلاح نظام اداری کشور. تهران: *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، شماره ۳۵ و ۲۶.

صحفی، سیدمحمد (۱۳۸۰). مسأله قومی در ایران معاصر. *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*. سال سوم. شماره نهم.

علی‌نقی، امیرحسین (گردآورنده) (۱۳۸۰). *نگاهی به مسائل امنیتی ایران: گفتگو با محمدرضا تاجیک، عباس عبدی، حسن ره‌پیک، علی کریمی مله، ابراهیم حاجیانی* تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

کرسول، جان دبلیو؛ پلینوکلازک، ویکی ال. (۱۳۸۷). *روش‌های تحقیق تلفیقی* (عباس زارعی و محسن نیازی، مترجمان). تهران: علم و دانش؛ *ثامن الحجج* (نشر اصلی اثر ۲۰۰۷).

کلاچیان، محمد (۱۳۸۴). *الگوی طراحی استراتژی ملی در جمهوری اسلامی ایران*. تهران: لیلیا.
کوبین، جیمزبراین؛ مینتربرگ، هنری؛ جیمز، رابرت ام. (۱۳۸۲). *مدیریت راهبردی: فرایند راهبرد* (ویرایش سوم) (محمد صائبی: مترجم). تهران: مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی (نشر اصلی اثر ۱۹۸۸).

- ملکی، حمید (۱۳۸۵). بهار و تابستان). عملیات یگان هوابرد. فصلنامه مطالعات دفاعی/استراتژیک، سال ۷، شماره ۲۵-۲۶، ۱۹-۳۰. بازیابی از http://sndu.ac.ir/Article_View.aspx?id=214
- موسی‌زاده عباسی، حسین (۱۳۸۱). *گردشگری و بزه‌کاری*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، تهران.
- میرسپاسی، ناصر (۱۳۸۰). رویکرد جامعه‌شناختی به نقش و منزلت اجتماعی سازمان‌ها و پرسنل نظامی در تقویت اقتدار ملی. *فصلنامه مطالعات دفاعی/استراتژیک*. سال سوم، شماره ۹.
- مینتزرگ، هنری؛ آلستراند، بروس؛ لمپل، ژوزف (۱۳۸۴). *جنگل استراتژی (کارآفرینی در قالب یک مکتب)* (محمود احمدپور داریانی، مترجم). تهران: شرک پردیس ۵۷. (نشر اصلی اثر ۱۹۹۸).
- معمارزاده، غلام‌رضا (۱۳۸۲). تحول در نظام اداری از طریق ایجاد دولت الکترونیک. *فصلنامه کنترولر*، شماره ۱۳ و ۱۴.
- معمارزاده، غلام‌رضا (۱۳۷۸). فرهنگ و توسعه سیاسی. *فصلنامه مطالعات دفاعی/استراتژیک*. سال سوم.
- نانسی، جی. آدلر (۱۳۷۹). ایجاد هم‌افزایی فرهنگی (محمد‌رضا ربیعی مندجین، مترجم). *فصلنامه کنترولر*. شماره ۹ و ۱۰.
- ین، رابرت ک. (۱۳۸۱). *تحقیق موردی (علی پارسائیان و سیدمحمد اعرابی، مترجمان)*. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی (نشر اصلی اثر ۲۰۰۳).

منابع انگلیسی:

- David, F. R. (2001). *Strategic management: Concepts and cases*. New York: Prentice Hall.
- Klíma, I. (1999). *Between security and insecurity*. New York: Thames & Hudson.
- Pearce, J. A., & Robinson, R. B. (1994). *Strategic management: Formulation, implementation, and control*. Homewood, IL: Irwin.
- Thakur, R. C., & Newman, E. (2000). *New millennium, new perspectives: The United Nations, security, and governance*. New York: United Nations University Press.